

УДК 341.01

Аліна Лебедева,

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Стаття присвячена висвітленню проблеми відповідальності міжнародних організацій за порушення міжнародних зобов'язань. Зокрема, підкреслюється актуальність досліджуваного питання крізь призму глобалізаційних процесів. Розкривається сутність правосуб'єктності міжнародних організацій та її вплив на обсяг відповідальності міжнародних організацій. Звертається увага на той факт, що шкода не є обов'язковою умовою настання відповідальності міжнародних організацій, оскільки для цього досить вчинення діяння, що не відповідає зобов'язанням міжнародної організації. Зроблені висновки стосовно необхідності здійснення кодифікації норм про відповідальність міжнародних організацій. Зосереджується увага на тому, що підґрунтям цього виступає той факт, що саме кодифікація норм міжнародно-правової відповідальності відображає багатогранність та комплексність міжнародного співтовариства.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, міжнародна організація, міжнародно-правове зобов'язання, держава, протиправність.

Постановка проблеми. Нині проблема відповідальності міжнародних організацій є однією з найактуальніших у світі. Однак вона не належним чином відображена в міжнародно-правовій літературі і поки що залишається не регламентованою у чинних міжнародно-правових актах. До того ж установчі акти самих міжнародних організацій не містять загальних норм, які б регулювали питання відповідальності міжнародних організацій загалом. На підставі цього ми спробуємо виділити найхарактерніші особливості відповідальності міжнародних організацій за порушення міжнародних зобов'язань і довести необхідність запровадження кодифікації норм про відповідальність міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, присвячені вивченню особливостей відповідальності міжнародних організацій, а також кодифікації норм про відповідальність міжнародних організацій, аналізували безліч як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, це: Д.Ф. Амерасінх, М.А. Арсаніан, В.Г. Батлер, В.Г. Буткевич, Я.М. Вільчак, Ю.Ю. Блажевич, В.Ю. Замятін, С.О. Коваленко, Ю.М. Колосов, П.М. Куріс, Д.Б. Левін, І.І. Лукашук, В.А. Мазов, М.В. Митрофанов, Г.І. Тункін, І.А. Ушаков, О'Конелл, Х. Опенгейм, А. Фердросс та інші. Крім цього, відповідальність міжнародних організацій передбачена у низці договорів, а саме в Договорі про принципи діяльності держав із дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 р.,

Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, 1972 р., Конвенції з морського права 1982 р. та ін. Також дана проблема досліджувалася Генеральною Асамблеєю ООН, яка 12 грудня 2001 року прийняла Резолюцію, у додатку до якої міститься документ «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння». У 2002 р. на своїй п'ятдесят четвертій сесії Комісія міжнародного права постановила включити досліджувану тему в свою програму роботи та призначити Джорджо Гая Спеціальним доповідачем і заснувати Робочу групу. На шістдесят третій сесії в 2011 р. Комісії була представлена восьма доповідь Спеціального доповідача, яка містила огляд зауважень держав і міжнародних організацій з приводу проекту статей про відповідальність міжнародних організацій, які були прийняті в першому читанні Комісією міжнародного права на її шістдесят першій сесії.

Мета статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є аналіз окремих правових аспектів відповідальності міжнародних організацій за порушення міжнародних зобов'язань шляхом дослідження міжнародних актів, які регламентують дане питання. Крім цього, стаття спрямована на внесення пропозиції запровадити кодифікований нормативно-правовий акт, який би на законодавчому рівні закріплював процес реалізації відповідальності міжнародних організацій за порушення міжнародних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі зростання процесів глобалізації досить помітно супроводжується зростанням впливу міжнародних організацій на діяльність та існування міжнародної системи в цілому, і, як наслідок, набуває особливої важливості та актуальності питання про їхню відповідальність. Міжнародний суд ООН у справі про відшкодування шкоди, заподіяної під час служби в ООН, визнав на прикладі ООН факт наявності у міжнародних організацій міжнародної правосуб'єктності [1, с. 179]. Обсяг міжнародної правосуб'єктності міжнародної організації визначається її установчим актом, а обсяг відповідальності міжнародної організації визначається обсягом її правосуб'єктності. Оскільки обсяг правосуб'єктності міжнародних організацій різний, то обсяг міжнародної відповідальності також відрізняється [2, с. 134].

На думку В. А. Мазова, міжнародно-правова відповідальність – сукупність міжнародно-правових відносин, що виникають у сучасному міжнародному праві у зв'язку з правопорушеннями, що їх здійснюють будь-які суб'єкти міжнародного права [3, с. 10]. Тобто вона являє собою певні негативні наслідки, які настають для суб'єкта міжнародного права в результаті вчинення ним міжнародного правопорушення. Проблема правової природи міжнародної відповідальності натеper не досить висвітлена у міжнародно-правовій літературі та поки що залишається не регламентованою чинними міжнародними актами.

Взагалі дискусія навколо відповідальності міжнародних організацій була розпочата Комісією міжнародного права ще у 1963 р. у першій доповіді спецдоповідача А. Ель-Еріана з питання щодо відносин між державами і міжурядовими організаціями [4, с. 186]. А. Ель-Еріан зазначив, що «постійне розширення сфери охоплення діяльності міжнародних організацій швидше за все додасть нові виміри проблемі відповідальності міжнародних організацій» [5, с. 532]. У тому ж році Підкомітет з відповідальності держав, який обговорив сферу охоплення майбутнього дослідження, дійшов висновку про те, що «питання про відповідальність інших суб'єктів міжнародного права, таких як міжнародні організації, слід відкласти вбік» [6, с. 228].

Міжнародні організації є суб'єктами міжнародного права ще з 1986 року, коли було прийнято Конвенцію про право договорів між міжнародними організаціями. Саме ця обставина лягла в основу запровадження загальної кодифікації норм про їхню відповідальність, оскільки подібне було зроблено з

нормами про відповідальність держав. Так, у 2008 році Комісія Міжнародного права ООН представила текст проектів статей про відповідальність міжнародних організацій, а в 2009 році цей проект був прийнятий у першому читанні.

Відповідно до Проекту статей «міжнародна організація» – організація, створена на основі міжнародного чи іншого договору, що регулюється міжнародним правом і має власну міжнародну правосуб'єктність (ст. 2). «Міжнародно-протиправне діяння міжнародної організації має місце, коли будь-яка поведінка, що полягає у дії чи бездіяльності, являє собою порушення міжнародно-правових зобов'язань цієї міжнародної організації» (ст. 3). Згідно з нормами Проекту підстави виникнення міжнародно-протиправного діяння поділяють на два види: прямі підстави, установлені статтями 5-7, які пов'язані з діями самої міжнародної організації, та непрямі підстави, пов'язані з діями іншого суб'єкта, установлені статтями 12-14.

Глава 5 Проекту, а саме статті 17-22, закріплюють підстави, які виключають протиправність діяння, до яких належать: згода держави чи міжнародної організації на здійснення певного діяння щодо них, контрзаходи, самооборона, форс-мажор, стихійне лихо та стан необхідності.

Що стосується згоди держави чи міжнародної організації на здійснення певного діяння щодо них, то така згода виключає протиправність цього діяння тією мірою, якою це діяння залишається в рамках вищевказаної згоди.

Відповідно до ст. 30 Проекту контрзаходи визначаються як дії однієї держави, викликані міжнародно-правовими діями іншої держави. Такі заходи можуть порушувати міжнародні зобов'язання, але саме їхній відповідний характер виключає відповідальність за них.

Самооборона як обставина звільнення від міжнародної відповідальності передбачена у ст. 51 Статуту ООН. Основною умовою правомірності та законності застосування самооборони є наявність агресії.

Протиправність міжнародного діяння виключається, якщо діяння зумовлене дією непереборної сили чи непередбачуваною подією, що не піддаються контролю організації і зробили за даних обставин виконання зобов'язань матеріально неможливими, тобто за умов форс-мажору (ст. 20). Йдеться, наприклад, про природні явища (землетруси, повені) та непередбачувану діяльність людей (катастрофа на атомній електростанції).

Стихійне лихо – ситуація, в ході якої відсутня свобода вибору поведінки на тій підста-

ві, що іншого способу врятувати своє життя чи інших осіб, не порушуючи міжнародного зобов'язання, немає. Проте протиправність діяння не виключається, якщо ситуація лиха зумовлена поведінкою організації, що на неї посилається, або це діяння створить ще більшу чи таку саму небезпеку (ст. 21).

Згідно зі ст. 25 Проекту міжнародна організація не може посилається на стан необхідності як на основу для виключення протиправності діяння, за винятком тих випадків, коли воно є єдиним для організації засобом захисту від великої і неминучої небезпеки для істотного інтересу міжнародного співтовариства, який дана міжнародна організація згідно з нормами міжнародного права у своїх функціях зобов'язана захищати; не завдає суттєвої шкоди істотному інтересу держави чи держав, щодо яких існує дане зобов'язання, чи міжнародного співтовариства загалом.

Відповідно до статті 33 Проекту міжнародна організація, що вчинила міжнародну протиправну дію, зобов'язана: 1) припинити цю дію чи бездіяльність; 2) надати відповідні запевнення і гарантії не повторення діяння, якщо цього вимагають обставини.

Варто звернути увагу на ту обставину, що Проект статей щодо відповідальності міжнародних організацій не є просто копіюванням статей щодо відповідальності держав. Так, МВФ не вважає за можливе спиратися на норми, що стосуються відповідальності держав, аналізуючи міжнародну відповідальність міжнародних організацій: «Як визнав Міжнародний Суд, міжнародні організації, на відміну від держав, не володіють загальною компетенцією. Міжнародна організація створюється за згодою між її членами з конкретною метою, закріпленою в її установчому акті. Тоді як держави з організаційної та функціональної точок зору однакові, повноваження і функції міжнародних організацій відрізняються залежно від положень їхніх статутів. Ці відмінності повинні враховуватися в оцінці міжнародної відповідальності, пов'язаної з діями різних організацій» [7, с. 107].

Важливе місце серед особливостей відповідальності міжнародних організацій посідає той факт, що зі сфери дії Проекту статей виключається цивільна відповідальність міжнародних організацій, яка пов'язана з порушенням контрактів, укладених із приватними особами, відповідальність за шкоду, завдану діями, не забороненими нормами міжнародного права.

Повне відшкодування шкоди, завданої міжнародною організацією, здійснюється у формі реституції, компенсації і сатисфак-

ції окремо чи разом, що закріплено главою 2 частини другої Проекту.

Міжнародна організація зобов'язана здійснити реституцію, тобто відновити становище, яке існувало до вчинення протиправного діяння, якщо це матеріально можливо і не тягне за собою наслідків, непропорційних вигоді від отримання реституції замість компенсації.

Стаття 39 Проекту містить положення, яке зобов'язує міжнародну організацію компенсувати шкоду, не відшкодовану реституцією. Компенсація охоплює будь-яку шкоду, в тому числі упущену вигоду.

Сатисфакція являє собою задоволення нематеріальних благ і надається в тому обсязі, в якому шкоду не можна було відшкодувати за допомогою реституції та компенсації. Сатисфакція може полягати у визнанні порушення, висловлюванні жалю, офіційному вибаченні тощо. Вона має бути пропорційною шкоді і не повинна мати принизливу для міжнародної організації форму.

Також для забезпечення повного відшкодування шкоди на основну суму можуть нараховуватися відсотки. Це відбувається з тієї дати, коли мала бути виплачена основна сума, і по дату виконання платіжного зобов'язання (ст. 41).

У разі невиконання міжнародних зобов'язань міжнародна організація не може посилається на свої правила для виправдання своїх дій, за винятком випадків відповідальності організації перед державою чи організацією, що входять до її складу (ст. 35). Варто зауважити, що цей принцип чимось схожий із принципом, який не дозволяє державам посилається на внутрішнє законодавство як виправдання невиконання своїх зобов'язань.

З приводу відносин міжнародної організації і держави, яка не є її членом, то правила міжнародної організації не зачіпають її зобов'язань, що виникли внаслідок протиправного діяння. Однак що стосується відносин між організаціями і її членами, то в цьому разі правила міжнародної організації передбачають застосування певних принципів і правил. Наприклад, можуть змінити правила щодо форми відшкодування.

Держава, яка допомагає, сприяє, керує чи примушує міжнародну організацію до вчинення міжнародно-протиправного діяння, несе за це відповідальність у тому разі, якщо знає про його обставини. Діяння члена міжнародної організації, що вчиняється відповідно до її правил, не тягне за собою міжнародної відповідальності. Також держава несе відповідальність, якщо обходить свої міжнародні зобов'язання, спонукаючи міжнародну організацію до вчинення діяння, яке було би порушенням зобов'язань дер-

жави, якби вчинилося нею самою (ст. 61). Безумовно держава несе відповідальність за міжнародно-протиправне діяння міжнародної організації і в тому разі, коли вона дала на це згоду постраждалій стороні чи дала привід постраждалій стороні покладатися на її відповідальність. З урахуванням усього вищенаведеного треба пам'ятати про те, що будь-яка відповідальність держави в даному випадку є субсидіарною (ст. 62).

Однак є випадки, коли вимоги Проекту не підлягають застосуванню. Йдеться про той випадок, коли ситуація, що виникла, регулюється спеціальними нормами міжнародного права. Такі норми можуть міститися в правилах міжнародної організації. Коли питання не регулюється положеннями даного Проекту, застосовуються норми міжнародного права. Також положення Проекту не зачіпають питання індивідуальної відповідальності будь-якої особи, уповноваженої діяти від імені міжнародної організації чи держави.

Оскільки міжнародні організації наділені специфічною правосуб'єктністю, то, відповідно, і їхня відповідальність не є звичайною. Загальновідомим є факт, що Комісія міжнародного права приділяє велику увагу питанням кодифікації норм про відповідальність міжнародних організацій. Цьому передують не тільки та обставина, що пов'язана зі складністю цього процесу, а й те, що відповідальність має велике політичне значення. Тому запровадження та вдосконалення міжнародної відповідальності міжнародних організацій є необхідним фактором підвищення рівня ефективності міжнародного права загалом та як результат рівня впорядкованості міжнародної системи.

Однією з основних проблем у здійсненні кодифікації норм про відповідальність міжнародних організацій виступає визначення остаточної форми Проекту статей про відповідальність міжнародних організацій. Беручи до уваги досвід роботи над Проектом статей про відповідальність держав, а також ту обставину, що робота над новим проектом ускладнена специфікою правосуб'єктності міжнародних організацій, можна припустити, що розробка даного проекту затягнеться на досить довгий час. Однак, незважаючи на це, робота Комісії над Проектом статей про відповідальність міжурядових організацій є великим досягненням у розвитку системи міжнародного права.

Таким чином, сучасний розвиток галузі міжнародно-правової відповідальності свідчить про намагання міжнародного права в цілому відповідати тенденціям та еволюції міжнародних правовідносин, бути всеохоплюючим та дотримуватися правил моралі та етики [8, с. 454].

Висновки

Отже, проаналізувавши усе розглянуте вище, можна зробити висновок, що: 1) головною проблемою інституту відповідальності міжнародних організацій є малий обсяг практики з цього питання, оскільки установчі акти міжнародних організацій практично не містять норм щодо їхньої відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань, і єдиним джерелом слугує Проект статей щодо відповідальності міжнародних організацій, який розробляється Комісією міжнародного права; 2) шкода не є обов'язковою умовою настання відповідальності міжнародних організацій. Для цього досить лише вчинення діяння, що не відповідає зобов'язанням міжнародної організації; 3) кодифікація норм про відповідальність міжнародних організацій, перш за все, необхідна для встановлення балансу міжнародних відносин та ефективного функціонування міжнародного права загалом. Безумовно, це буде крок вперед, тому що зі зростанням впливу міжнародних організацій на міжнародні відносини вони зобов'язані нести відповідальність за вчинені дії на рівні з іншими суб'єктами міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations: Advisory Opinion of 11 April 1949 // I. C. J. Reports. 1949. P. 174–220.
2. Мазов В. А. Ответственность в международном праве. М.: Юрид. лит., 1979. С. 134.
3. Мазов В. А. Ответственность в международном праве. М.: Юрид. лит., 1979. С. 10.
4. First report on Relations between States and Inter-governmental Organizations/ By Mr. Abdullah El-Erian, Special Rapporteur: UN Doc. A/CN.4/161 and Add. 1. Yearbook of the International Law Commission. Vol. II, 1963. P. 186.
5. First Report on Responsibility of International Organizations, UK Doc. A/CN.4/P. 532.
6. Report of the Subcommittee on State responsibility: UN Doc: A/5509. Annex I. Yearbook of the international law commission. 1963. Vol. II. P. 227-256.
7. Ответственность международных организаций: Комментарии и замечания, полученные от международных организаций. A/CN.4/582 : Доклад Комиссии международного права. 59-я сессия. Женева, 7 мая, 8–12 июня и 9 июля – 10 августа 2007 г. A/62/10//, I.C.J. Reports, 1996, p. 78, para. 25.
8. Yee S. The Responsibility of States Members of an International Organization for Its Conduct as a Result of Membership or Their Normal Conduct Associated with Membership / S. Yee // International Responsibility Today: Essays in Memory of Oscar Schachter / ed. Ragazzi M. Leiden : Koninklijke Brill NV, 2005. P. 435–454.

Статья посвящена освещению проблемы ответственности международных организаций за нарушение международных обязательств. В частности, подчеркивается актуальность изучаемого вопроса сквозь призму глобализационных процессов. Раскрывается сущность правосубъектности международных организаций и ее влияние на объем ответственности международных организаций. Обращается внимание на тот факт, что вред не является обязательным условием наступления ответственности международных организаций, поскольку для этого достаточно совершения деяния, которое не соответствует обязательствам международной организации. Сделаны выводы о необходимости осуществления кодификации норм об ответственности международных организаций. Сосредотачивается внимание на том, что основой этого выступает тот факт, что именно кодификация норм международно-правовой ответственности отражает многогранность и комплексность международного сообщества.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность, международная организация, международно-правовое обязательство, государство, противоправность.

The article is devoted to the issue of accountability of international organizations for violating international obligations. The relevance of the issue under consideration is emphasized through the prism of globalization processes. The essence of legal personality of international organizations and its influence on the volume of responsibility of international organizations is revealed. In accordance with this document, the responsibility of international organizations comes for any internationally wrongful act. Attention is drawn to the fact that harm is not a prerequisite for the responsibility of international organizations. Since this is enough to commit an act that does not meet the obligations of an international organization. Conclusions are made regarding the necessity of codification of norms on the responsibility of international organizations. It is based on the fact that the codification of the rules of international legal responsibility reflects the complexity and complexity of international co-operation.

Key words: international legal responsibility, international organization, international legal obligation, state, wrongfulness.

